

MUSLIMANI NA EVROPSKOM ZAPADU: IZMEĐU SLAVNE PROŠLOSTI I OBEĆANE ZEMLJE

Dr. Enes KARIĆ

Sažetak

U ovom eseju autor se bavi kontekstom pojave triju semitskih religija: judaizma, kršćanstva i islama, te njihovim sukcesivnim nastupom u svjetskoj povijesti. Te tri religije dijele iste ili veoma srodne vjerujuće motive, a posebno se spore oko međusobnih razlika. Također, autor se osvrće na "susjedstvo" ove tri religije, njihovo natjecanje ne samo u povijesti (i vremenu), već i u geografiji (i prostoru). Autor se potom posebno bavi muslimanskim viđenjima ovosvjetovnog uspona Zapada, govori o muslimanskoj dekadenci, percepcijama te dekadence, zatim o muslimanskom kreiranju svoga "zlatnoga doba" u prošlosti, iznosi muslimanske nade i ufanja u današnju Evropu i Zapad...

I.

Henry Corbin je u svojim djelima nekoliko puta istaknuo da “vrijeme nije iza nas, ono je pod našim nogama“. Ako ta izreka igdje danas vrijedi, onda je to slučaj na području povijesnih odnosa između judaizma, kršćanstva i islama.

Već petnaest stoljeća judaizam, kršćanstvo i islam dijele geografiju, povijest i metapovijesne nade velikog dijela čovječanstva. Također, blizu dva milenija judaizam i kršćanstvo sudjeluju u jednoj takvoj međusobnoj geografsko-povijesno-metapovijesnoj trijadi. Sa širenjem kršćanstva, naročito nakon ulaska velikih prostranstava Rimskog carstva u kršćanstvo, judaizam vremenom postaje dijaspora.

Praktički, kršćanska prostranstva postaju sretna (ili nesretna) domovina mnogim jevrejskim dijasporalnim zajednicama. Kršćanstvo je svojim mnogolikim širenjem (religijski, prostorno, povijesno, kulturno...) jasno pokazalo da ima pretenzije ne samo na svoje interpretacije jevrejskog vjerskog nasljeđa, već i jevrejske povijesti. Ali, sa svoje strane, i matični je tok judaizma mogao gledati na kršćanstvo kao na svoje *iskrivljenje*, ili nepoćudnu sektu, ili *odmetnuće* od svoga nepatvorenog stabla. Istovremeno, kako je kršćanstvo jačalo, osvrtao se na judaizam pogledima raskrivanja u njemu svojih istinskih temelja, svoje nepatvorene izvornosti i fundamentalnosti. Kad se javio u prvoj polovini VII stoljeća, islam nije mogao izbjeći mnogolika sučeljenja sa judaizmom i kršćanstvom, sa kojima se susreo, praktički, u domovini svoga nastanka, Arabiji.¹ I islam je, religijski, gledao i unatrag i unaprijed, nastojao je da svoje korijene ima ne samo u Božanskoj Odluci Neba, već i u povijesti koju su dotad obilježili judaizam i kršćanstvo, ali je nastojao dati svoj vlastiti snažan *ovozemaljski pečat* na mnogim geografskim stranama svijeta kuda se kasnije proširio.

I kao što je kršćanstvo na neki način reinterpretiralo svoga prethodnika (judaizam), e da bi za sebe osiguralo izvornu jasnoću i puninu, tako je i islam reinterpretirao svoja dva geografska, povijesna i metapovijesna prethodnika, susjeda i srodnika (judaizam i kršćanstvo), često s istim ciljem.

1 Usp. Seyyed Hossein Nasr, *Islam and the Encounter of Religions*, objavljeno u: Seyyed Hossein Nasr, *Sufi Essays*, ABC International Group, Inc., Chicago, 1999., pp. 123 – 151.

Arabljanin Muhammed je u samom Kur'ānu dobio potvrdu “da mu Bog govori samo to što rečeno bi vjeronavjestiteljima drevnim“.² Ali, zadaća islama je bila mnogo teža s obzirom na to da su se i judaizam i kršćanstvo “teološki“ već bili konsolidirali, imali su mnoga stoljeća iza sebe, i jednako tako mnoge geografske i duhovne strane svijeta, i mnoga intelektualna i duhovna središta.

Pa ipak, islam se pojavio i nastupao, htio je biti poletan i uspješan, to mu je na mnogim poljima i pošlo za rukom, a sa islamom se javila i Velika Debata (*the Great Debate*), kako kaže Edward Gibbon u svome djelu *Uspon i pad Rimskog carstva*.³

Judaizam i kršćanstvo nisu ostali ravnodušni na pokušaje islama da sebe konstituiraju kao “veliku sintezu“. Naravno, islam je za judaizam i kršćanstvo bio uglavnom jedna *nemila pojava*, jedna “sekta“ koju se nerado priznavalo svojom. Nastala su brojna istraživanja sa jevrejske i kršćanske strane. U tim se knjigama i studijama na Kur'ān gledalo kao na tek “jedan odjek judaizma (ili kršćanstva), a Poslanik Muhammed nije više do li jevrejski (ili kršćanski) učenik!“⁴ U tom smislu Abraham Geiger je napisao djelo *Was hat Mohammed aus dem Judenthume Aufgenommen*⁵ 1883. dok je Hartwig Hirschfeld objavio djelo *Jüdische Elemente im Koran*⁶ 1878., oba pokušaja u neku ruku predlažu da se na pojavu islama treba gledati kao na izdanak judaizma. Kršćanski teolozi i intelektualci nisu ostali dužni, uložili su velike napore da protumače Poslanika Muhammeda kao pojavu unutar univerzalne kršćanske povijesti. Na tom je tragu djelo *The Origin of Islam in its Christian Environment*⁷, Richarda Bella [Routledge, London, 1968.].

Ali, ovosvjetska povijesna snaga koju je ostvario islam od VII do XIV stoljeća, a negdje i do u predvečerje XVIII stoljeća, osiguravala je dodatnu validnost teološkim postavkama islama. Tako se tumačilo u tradicionalnim zemljama

2 Usp. Kur'ān, XLI:43.

3 Opservacije o ovoj Gibbonovoj sintagmi vidi: Bernard Lewis, *Islam and the West*, Oxford University Press, Oxford, 1993., p. 13. O kompleksnim odnosima islama i Zapada vidi još: Norman Daniel, *Islam and the West, The Making of an Image*, Oneworld, Oxford, 1993.

4 Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur'ān*, Minneapolis, 1994., p. xiii.

5 *Šta je Muhammed preuzeo od judaizma?* Prev.

6 *Jevrejski elementi u Kur'ānu*. Prev.

7 *Porijeklo islama u njegovoj kršćanskoj sredini*. Prev.

islama. Tamo je razvijena tzv. *trijumfalna islamska teologija*. Kao vjera, islam se snažno doimao kao velika *semitska sinteza*, moglo se na njega ponekada gledati kao na judaizam bez ideje izabranog naroda, i kao na kršćanstvo bez Trojstva.

II.

Ipak, potonji povijesni raspored stvari umnogome će utjecati na teološka mišljenja. Samo jedno stoljeće nakon evropskog otkrića Amerike, islam je izgubio, ili počeo gubiti mnogo od svoga ovosvjetskoga sjaja.

Počeci ovosvjetskog i ovovremenog potamnjenja islama simbolički se raspoznavaju u Boju na Lepantu 1571. godine. U mojoj knjizi *Pjesme divljih ptica* Lepant je metafora postupnog silaska islama sa ovosvjetskoga trona. Islam ostaje i dalje biti snažna vjera, ali su joj vjernici sada uglavnom sirotinja. Od XVIII stoljeća naovamo, islam toj sirotinji uglavnom postaje utjeha ili rame za ridanje. Na scenu stupa *utješni islam*. Doista, s drugom polovinom XVIII stoljeća veliki gradovi na islamskom istoku sve su manje svjetski gradovi, dok se istovremeno u Evropi uzdižu Firenca, Amsterdam, London, Pariz, itd. Evropski narodi i njihove elite u sekularnim projektima nastojale su naći, ili pak uzeti, ovosvjetsku mjeru iz kršćanstva. *Christendom* postaje *Evropa*, a Evropa polahko postaje *Zapad*. Došlo je do posvemašnjeg trijumfa sekularizma. Praktički, kolonijalizam nije bio toliko čedo neke posebne živosti kršćanstva koliko je bio posljedica ekspanzije svjetovnoga Zapada. *Svjetovni Zapad* je pokorio *sakralni islam*. Sa XVIII i XIX stoljećem na muslimanskoj strani je nastalo jedno "veliko preispitivanje".⁸

III.

Bilo kako bilo, krajem XVIII i početkom XIX stoljeća uveliko se znalo ko je sada (ili barem ko će biti) gospodar svijeta. New York (koji se ponekada naziva i New Amsterdam) sve više zadobija primat svjetske prijestonice. Zapad nije ostao samo na zapadnoj strani svijeta, on je jednako tako zagospodario i Istokom.

Ima mnogo objašnjenja zašto je islam sišao sa mnogih područja ovosvjetojne scene, zašto

je "već odavno iščezao s tla svjetske povijesti i povukao se u orijentalnu udobnost i mir", kako kaže Hegel.⁹ Islamski modernisti za povlačenje islama iz raspodjele svjetske moći najčešće okrivljuju uspon misticizma i sufizma.

S druge strane, islamski mistici odgovaraju da je itekako dobro što se islam suprotstavio i othrvao zovu sekularizacije svijeta, sekularizacija je našla saveznika u mašini, a prema islamskim mysticima, još se ne zna šta će pobijediti na kraju, *molitva* ili *mašina*.¹⁰ Niti se znade da li će uopće biti ikakve pobjede! Današnje čovječanstvo suočeno je sa apokaliptičnim učincima i posljedicama mašine. Tehnika ne misli, kaže Heidegger. Danas je mnogo muslimanskih autora koji smatraju da se posljedice *mašine* i *tehnike* mogu pravilno prosuditi samo sa područja *molitve*. Ali, to je druga tema, i za posebnu obradu.

Muslimani ne samo u Evropi, već manje-više u cijelom svijetu, nalaze se tokom cijelog XIX i XX stoljeća na putu između slavne prošlosti i obećane zemlje. Pri tome prostor i vrijeme između to dvoje, između ta dva nedođina, jedan iz prošlosti a drugi iz budućnosti, muslimani danas popunjavaju veoma vidljivom pobožnošću, nekada je ta pobožnost eruptivna ne samo u očima mnogih medija Zapada, već i nekih muslimana.

Muslimani tako danas izgledaju kao oni koji su "zarobljeni Svetim", opisuju se u djelima kao oni koji su "opijeni Bogom".¹¹ O tome ima veoma brojna teorijska literatura, ali je sve više i književnih opservacija (Amin Maalouf, Tariq Ali i drugi).

Populacija današnjeg muslimanskog svijeta je iznimno mlada, u velikom procentu, negdje je omladine do trideset godina preko šezdeset posto. Ali, milioni te omladine su bez realne ovosvjetske nade. Veliki procenat te omladine pogleda na Evropu i Zapad kao obećanu zemlju, migracije su prema tamo itekako snažne već jedno stoljeće. Ali, sa relativnim povećavanjem broja muslimana u Evropi, sve više se javljaju stare debate u onom začaranom trokutu: judaizam - kršćanstvo - islam. Ponekada su te debate prevalentno nabijene srednjovjekovnim tonalitatom.

⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofija povijesti*, izd. Naprijed, Zagreb, 1966., str. 378.

¹⁰ Nešto o ovome vidi u: Seyyed Hossein Nasr, *Sufi Essays*, isto.

¹¹ O ovome više u: Hišam Džait, *Evropa i islam*, drugo dopunjeno izdanje, Sarajevo, 1989.

⁸ Ovu sintagmu dugujem Fikretu Karčiću. Usp. njegovo djelo: *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, Sarajevo, 1990.

Većina muslimanskih država danas je neefikasna i nedemokratska, tamošnji intelektualci već dva stoljeća posežu za jednim klišeiziranim obrascem objašnjenja svoje prezrene sadašnjosti. Naime, ti intelektualci posežu za slavnom muslimanskom prošlošću, oni nju tumače na glorificirajući način, u nju proriču sve, i što muslimani jesu bili i što nikada nisu bili. Zaključak velike većine njihovih djela završava u čuđenju: kako to muslimani danas ne mogu imati drugi uspješan nastup u povijesti i kako ne mogu ostvariti ponovno sticanje obećane zemlje. I pitaju se: Da li povijest dopušta dva uspješna nastupa u različitim vremenima? I kako imati uspješan nastup, ali bez rata, bez kataklizmi, bez sukoba civilizacija, kultura, religija?¹²

I ondje gdje su muslimani u izrazitoj manjini, recimo u Evropskoj Uniji, njihovi intelektualci nastoje definirati *svoju* obećanu zemlju.

IV.

Pri tome, evropsku sudbinu muslimana umnogome određuju gibanja na islamskom istoku i na Sredozemlju.

¹² Zanimljiva je o ovome polemika između Edwarda Saïda i Bernarda Lewisa. Vidi: *Edward Saïd o Bernardu Lewisu*, objavljeno kao pogovor djelu Bernarda Lewisa, *Kulture u konfliktu (kršćani, muslimani i jevreji u Doba otkrića)*, Sarajevo, 2002.

U Evropi su se narodi odavno odrekli revolucija, dok sami muslimani u tradicionalnim zemljama islama još ponegdje posežu za revolucijama i izvore im traže u svojim svetim knjigama. Barem je danas tako.

Ono *sveto* je danas velikoj većini muslimana gotovo sve: i protest, i nada, i utjeha, i poklič.

Naravno, današnja književnost govori da i drugi narodi, kršćanski na primjer, imaju svoje mnogolike pupčane vrpce koje ih spajaju sa svetim. Cionistički pokret, sa svoje strane, turbulentnu izgradnju države Izrael često tumači i kao realiziranje biblijskih proročanstava.

Stoga su prava pitanja sljedeća:

- Da li Božije milosti iz naše vjere pretiče i za druge? Da li naše vjerovanje u Boga ne čini Boga samo našim?

- Ako je kršćanstvo vjera ljubavi, pretiče li onda ljubavi i za jevreje i muslimane?

- Ako je judaizam vjera nade, imaju li porred jevreja nadu i drugi u beskrajna nebesa?

- Ako je islam vjera pravde, ima li pravde i za one "izvan", za kršćane i jevreje?

- Da li je danas iko "izvan"?

Dobro je da ova pitanja muslimani u Evropi postavljaju zajedno sa kršćanima, jevrejima, ateistima, agnosticima...

Summary الموجز

MUSLIMS IN THE EUROPEAN WEST: BETWEEN THE GLO-
RIOUS PAST AND THE PROMISED LAND

المسلمون في الغرب الأوروبي: بين الماضي المجيد والأرض
الموعودة

Enes Karic, Ph.D.

أ. د. أنس كاريتش

In this essay the author ponders upon the advent of the three Semitic religions: Judaism, Christianity and Islam, and their successive arrival in the history of the world. These three religions share same or very similar motives of faith, and on the other hand have disputes about those aspects of faith in which they differ. Author also contemplates the 'neighboring' of these three religions, their contests not only in the history (and the time) but also in the geography (and the space). The author then writes about the Muslim perception of the worldly rise of the West, he talks about the Muslim decadence, and how Muslims had created their 'golden age' in the past, he expresses his expectations and hopes in contemporary Europe and the West.

يهتم الكاتب في هذا المقال بسياق ظهور الديانات السامية الثلاث: اليهودية والنصرانية والإسلام. وظهورها المتتابع في التاريخ العالمي. وتتشترك هذه الديانات الثلاث بصور اعتقادية متطابقة أو متشابهة جدا. وتتنازع فيما بينها بشكل خاص حول ما يوجد بينها من الاختلافات. وبلتفت الكاتب أيضا إلى «التجاور» بين هذه الديانات. وإلى تنافسها. ليس فقط في التاريخ (والزمان) بل وفي الجغرافيا (والمكان). ثم يتحول الكاتب ليبحث بشكل خاص رؤية المسلمين لما يحققه الغرب من تقدم دنيوي. ويتحدث عن تخلف المسلمين. وأشكال إدراك هذا التخلف. ثم يتحدث عن إبداع المسلمين لعصرهم الذهبي في الماضي. ويقدم آمال المسلمين وتوقعاتهم في أوروبا اليوم وفي الغرب ...